

2. Ворона Н. О., Пилипенко-Фріцак Н. А. Українські паремії з соматичними компонентами. *Вісник Маріупольського державного університету. Філологія*. Маріуполь, 2020. Вип. 22. С. 113–121.

3. Красных В.В. Коды и эталоны культуры (приглашение к разговору). *Язык, сознание, коммуникация*: сб. статей / отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. Москва, 2001. Вып. 19. С. 5–19.

4. Маслова В. А., Пименова М. В. Коды лингвокультуры. Москва : Флинта, 2016. 180 с.

5. Шарманова Н. М. Коди культури та їх репрезентація в ustalених словесних комплексах. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг, 2013. Вип. 9(2). С. 194–204.

6. Alexander A. Shestakov. Cultural code concept in contemporary world. *Department of Public Administration and Organizational Theory Bergen University*. Spring – 2008. 103 p.

7. Valentine S. Lee, Ainakul B. Tumanova and Zhanat H. Salkhanova. New Approaches to a Subject of Anthropocentric Linguistics. *International journal of environmental & Science education*. 2016. Vol. 11, No. 11. P. 4716–4728.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-073-5-1-3>

СЛОВОТВОРЧІ Й ФОРМОТВОРЧІ ЧАСТКИ В ДРАМІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «РУФІН І ПРІСЦІЛЛА»

Гандзюк О. М.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови

Волинського національного університету імені Лесі Українки

м. Луцьк, Україна

Частка – «це службова частина мови, яка надає слову чи реченню додаткового відтінку або слугує засобом творення слів та похідних слів». За роллю у слові та реченні частки поділяються на 1) формотворчі, 2) словотворчі, 3) фразові (заперечні та модальні) [1, с. 311].

У названій драмі Лесі Українки широко вжиті словотворчі й формотворчі частки. Аналіз цих типів часток здійснюємо на матеріалі твору «Руфін і Прісцілла», опублікованому в другому томі драматичних творів в двох томах (К.: Наукова думка, 1987.726 с.).

Ті види часток, які здійснюють реалізацію словотворчої функції, завжди поєднанні з іншими словами. «Новоутворені слова є складними за своєю будовою і переважно мають значення, відмінне від семантики непохідного слова.

В українській мові із словотворчою роллю виступають частки *будь-*, *небудь*, *казна-*, *хтозна-*, *-сь*, *аби-*, *де-*, *не-*, *ні-*, *-би*, *б-*, *-же*, *-ж* та ін.» [2, с. 510].

У тканині втору вжиті такі словотворчі частки:

-таки: Руфін. *Тут уже немає і того талану, що в листах Павла усе-таки просвічує нелад* (с. 13);

-ся: Парвус. *Зостанься з богом, сестро!* (с. 20); Руфін. *Я б за щастя вважав, якби ти в мене оселився* (с. 22); Кай Летіцій. *Я дивую, чому в тобі не віродився Брут аж до кінця...* (с. 28); Руфін. *Ти так впевняєшся на ті закони?* (с. 30); Панса. *Не гнівайся, добродію* (с. 127); Панса. *Та от ніяк не допрошуєся згоди* (с. 126);

сь- : Парвус. *Не може помиритись вода з олією* (с. 17); Руфін. *Від нього ліків я не знаю, правда, але миритись не здолаю!* (с. 29); Кай Летіцій. *Ся віра зародилась в Палестині* (с. 31); *Чи зопаду ти слово се сказала, чи привід маши щось такого думать?* (с. 37); Руфін. *Де не буває, що трапляється дитині заблукатись?* (с. 39); Круста. *Ага, до речі, я зустрів Прісціллу на вулиці, кудись так посіпішала, що я не встиг і привітатись гідно* (с. 58);

де- : Панса. *Десь, кажеш, ми зустрінемось, то як же ти глянеш в очі батькові старому, що згинув від одчаю через тебе?* (с. 128);

-то: Прісцілла. *Нехай тяжка й трудна мандрівка наша, але ж вона не так-то ще і давня, щоб думати про край і береги* (с. 17); Руфін. *Такі-то «добрі римські громадяни» колись наш Рим до згуби доведуть!* (с. 25); Аецій Панса *Отож-то я й кажу!* (с. 27);

-небудь : Прісцілла. *У кого-небудь в хаті* (с. 52).

У драмі багато випадків вживання слів, які без частки *не-* не використовуються. Це слова таких частин мови, як:

іменник: Аецій Панса. *Не подоба громадської роботи оминати, ще хто готовий поговорі пустити, неначе ти вступив до тої секти, що млявість прищепляє та байдужість, недбайність про державу і громаду* (с. 23); Аецій Панса. *Ба! А все ж пішла, он кажуть, в християни, як хоч, се ж для матрони неподоба* (с. 32); Руфін. *Я б не просив тебе покинути віру, лише не виставлятися прилюдно, не наражатися на небезпечність* (с. 45); Руфін. *Приємна несподіванка!* (с. 62);

прикметник: Руфін. *Чи тим, що він з своїм коханим другом, нікчемним Крустою, наводить жах на всіх погрозою своїх доносів?*

(с. 26); Руфін. *Хоч і дивлюся з **невимовним** болем, як гине Рим...* (с. 29); Руфін. *«Пусти мене, бо ти мені **бридкий, ненавидний** моєї душі і серцю»* (с. 43);

прислівник: Руфін. *У тебе це парується так легко, а в мене сі слова ідуть урозтіч і ставляться, як два мечі на герці, одно напроти одного так гостро, **непримиренно**...* (с. 27); **Незабаром** *другий раб виносить кухоль пива і три фіали* (с. 58);

дієслово: Руфін. *Старий **недочуває*** (с. 62).

Частка **не** відіграє роль префікса в іменниках, прикметниках і прислівниках, з її допомогою утворюються антоніми до відповідних безпрефіксних слів [2, с. 511].

Зокрема, в іменниках частка формує такі значення:

брехня: **Неправди** *я казати тобі не хочу, а правду перемовчать не здолаю: так, я була сьогодні в катакомбах і завтра знов піду, як тільки ти мені того не заборониш* (с. 7); рабство: Руфін. *Я тебе пустив би, я б не держав тебе в **неволі** в себе, якби ти раз мені сказала в вічі...*(с. 43); трудність: Диякон. *Я гадаю, сину, що й ця справу зважить нам **несила*** (с. 72); лицемірство: Диякон. *Ти стережися так кидати словами, **зневірся і нещирість** посівати в громаді нашої братній* (с. 73); ризик: Руфін. *Чи се так важно, що для того варто на **небезпеку** наражатись?* (с. 77); малятко: Люцій. *Посеред дороги він мало-мало не звернув на бенкет знов до Летиція, та я завів його до хати, і поклав на ліжку, та ще й приспав, як мати **немовлятко*** (с. 78).

У прикметниках ця частка уможливило значення:

страшна: Аецій Панса. *О, коли так, се **небезпечна** секта, бо ми ж не знаєм, хто з них сретик, а хто сектяр звичайний* (с. 34); маленьке: Круста. *Се він і Діоніса переважив, коли не брешуть люди: з винограду вино зробити – **невелике** чудо, ні, ти зроби його з води!* (с. 68); близький (за часом): Круста. *От я знаю сам таких, що цезаря готові **зневажати** – для них він, бач, тиран та узурпатор – самі ж при тому за гостей приймають усяких відпущеників, **недавніх** рабів, чужинців варварської крові, усяку темношкіру покруч* (с. 67);

підозрілий: Парвус. *Що ж, ніде правди діти, воно й мені теж видалось **непевним*** (с. 73); брудний: Кай Летицій. *Сабіну ту засуджено за зв'язок **нечистий** з рідним братом* (с. 32); підозріла: Прісцілла. *Ні, се **непевна** річ* (с. 53);

В прислівниках утворюються значення:

мало: Прісцілла. *У Римі **небагато** чоловіків таких, як ти, а може, ти єдиний на цілий Рим* (с.7); щойно: Кай Летицій. *На тортурах засвідкував **недавно** раб один, що в християн підслухав під дверима він сам слова*

такі... (с. 33); погано: Круста. *Мій бідний друже, як тобі **недобре!*** (с. 56); ніяк: Прісцілла. *Ні, ні, се неможливо* (с. 52); визначено: Руфін. *От і Круста **недарма** про жінок так говорив, коли прийшов, зустрівшись з тобою* (с. 66).

Заперечні займенники творяться з використанням словотворчої частки **ні**: **ніхто**: Прісцілла. *Таж ти не поклоняєшся віддавна **нікому** з тих богів, що в пантеоні* (с. 17); **ніякий**: Прісцілла. *Він справді ні холодний, ані теплий, як дерево сухий, зовсім **ніякий*** (с. 14); Руфін. Прісцілло! *Дружино мого серця... я не можу **ніяким** словом вимовити страху, тривоги тої злої, що, мов яструб, кривавить, мучить, роздирає серце за кожним разом, як ти там буваєш* (с. 8); Руфін. *Сказати правду, я не бачу дива **ніякого** в настанні Павла з Савла* (с. 9); **ніщо**: Прісцілла. *Як ти непевний, то й мені не вір, – **нічого** я не крию від Руфіна* (с. 8).

З цією ж часткою творяться й заперечні прислівники: **ніколи**: Аецій Панса. *Загнути не може Рим **ніколи*** (с. 25); **ніяк**: Руфін. *А. Я забув!.. **ніяк** не можу звикнути, що ти ж мене зовсім вже не кохаш!*.. (с. 44).

В утворенні порівняльних сполучників бере участь частка **не**: **немов**: Руфін. *Адже в його листах, у кожнім слові, загоништу вояцьку вдачу видно: він словом бив, **немов** вояк мечем, дарма що про любов умів балакати* (с. 11); **неначебно**: Прісцілла. *Засуджено недавно християнку, **неначебно** за чари, до спаління, а чоловік її зоставь безпечний* (с. 42).

Формотворчі частки сприяють утворенню наказового способу дієслова для 3 особи однини та множини, напр.:

3 особа однини: Прісцілла. *Може, се й гордия, – **нехай** Господь **простить** мені за неї!* ... (с. 8);

3 особа множини: Руфін. ***Нехай** вони **ввійдуть** не через браму. А в садову хвіртку з малої вулиці* (с. 53); Кай Летіцій. ***Нехай** боги **не чують** сього слова!* (с. 25).

Вони ж беруть участь в утворенні умовного способу дієслова з застосуванням часток **б (би)**, напр.: **б**: Кай Летіцій. *Певне, мірка всіх римських цнот **побільшала б** ізнову, якби такий зразок було їй дано* (с. 26); Прісцілла. *Що **б** ти **сказав**, якби почув від мене подібне слово в ті часи, як ти збирався воювати за славу Риму?* (с. 40); **би**: Кай Летіцій. *Ні, я одно **хотів би** знати, Руфіне, чи довго ти збираєшся носити оцю жалобу духу самовільну?* (с. 30); Руфін. ***Сказав би**, що негідно се матрони, дочки і жінки римських громадян* (с. 40); Руфін. *Ти гість мені сьогодні – образити тебе я не хотів би* (с. 79).

З допомогою цього виду частко твориться найвищий ступінь порівняння прикметників: Руфін. *Ні, **вже** я волю державу навіть цезарів **найгірших**, – хоч я республіканець, як ти знаєш* (с. 13);

Кай Летіцій. *Твоя дочка й найбільшої достойна* (с. 27) і прислівників: Фортунат. *Авжеж, найкраще так, нехай єпископ* (с. 71); Прісцілла. *По чім же признають найбільше нас?* (с. 46); Прісцілла. *Таже єпископ найдальше мешкає* (с. 53); Аецій Панса. *Найкраще так, побачити на очі, тоді ніяким брехням не повіриш* (с. 21); Сервілія. *Там був один... старий вже дідуган, так той найбільше вабив* (с.37).

Як показують приклади, в драмі Лесі Українки «Руфін і Прісцілла» функціонує багато словотворчих та формотворчих часток. Словотворчі частки беруть участь в утворенні певних груп слів, формотворчі частки допомагають творити наказовий, умовний спосіб дієслова, найвищий ступінь порівняння прикметників та прислівників. Дослідження типів часток можна продовжити, аналізуючи інші драматичні твори письменниці.

Література:

1. Плющ М.Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: підручник. К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. 2-е видання, доповнене. 328 с.

2. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за заг. ред. І.К. Білодіда. К. : Наук. думка, 1969. 583 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-073-5-1-4>

ГЛЮТОНІЙНІ ПАРЕМІЇ ЯК ЗГУСТКИ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛЬНОТИ

Колоїз Ж. В.

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови
Криворізького державного педагогічного університету*

Масляєва І. В.

*здобувач вищої освіти PhD 035 Філологія
Криворізького державного педагогічного університету
м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна*

Питання про те, як відбувається вербалізація культури, не нове. Мовознавці різних часів і народів у той чи той спосіб досліджують специфіку втілення в мовні форми елементів матеріальної й духовної